

УДК 94(477.8):323.281

**РЕПРЕСІЇ ПРОТИ СЕЛЯН
В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ
В ПЕРІОД КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ (1944–1953 РР.)**

*REPRESSIONS AGAINST THE PEASANTS
OF WESTERN UKRAINE DURING THE
COLLECTIVIZATION PERIOD OF 1945–1952*

Дрогомирецька Л. Р.,

кандидат історичних наук, доцент,
доценткафедри історії України,
Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника (Івано–Франківськ, Україна),
e-mail: l.drogomyretska@gmail.com

Малик А. Р.,

магістр факультету історії, політології і
міжнародних відносин,
Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника (Івано–Франківськ, Україна),
e-mail: andrianaruslanivna@gmail.com

Drogomyretska L. R.,

*Candidate of History Sciences, Associate
Professor, Associate Professor of the Department of
History of Ukraine, Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University (Ivano–Frankivsk, Ukraine),
e-mail: l.drogomyretska@gmail.com*

Malyk A. R.,

*Master, Faculty of of History, Political Science and
International Relations Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University (Ivano–Frankivsk, Ukraine),
e-mail: andrianaruslanivna@gmail.com*

Висвітлено репресивну політику радянської влади, яка проводилась у західних областях України в період колективізації у 1944–1953 рр. Охарактеризовано форми і методи економічного та позаекономічного примусу селян до вступу в колгоспи, з'ясовано специфіку розправ з опозиційно налаштованими до радянського тоталітарного режиму селянами, показано хід і масштаби депортацій місцевого населення у віддалені регіони СРСР.

Ключові слова: радянський режим, колективізація, депортації, репресії.

The article describes the repressive policy of Soviet power, which was held in the western regions of Ukraine during the period of collectivization in 1944–1953. The forms and methods of economic and non-economic coercion of peasants prior to entering the collective farm were characterized, the specifics of the massacres with peasants opposed to the Soviet totalitarian regime, shows the course and extent of deportations of local people to remote regions of the USSR.

Keywords: Soviet regime, collectivization, deportation, repression.

З 1944 р. в західних областях Української РСР органи радянської влади продовжили розпочаті у 1939–1941 рр. «соціалістичні перетворення», розгорнувши своєрідну «радянізацію–2», складовою якої була колективізація сільського господарства.

Загальні тенденції впровадження системи колгоспного господарювання у Західній Україні у повоєнні роки знайшли відображення у працях С. Василенка [2], В. Гавура [9], О. Іщука [11], М. Сеньківа [17] та ін., в яких автори характеризують передумови, перебіг та наслідки суцільної колективізації, висвітлюють ставлення місцевого населення до утвердження нових

виробничих відносин на селі. Однак, тема репресій проти селян, які чинили опір насажденню колгоспного ладу, у них розкрита фрагментарно і потребує більш детального вивчення.

Метою даної публікації є аналіз репресивних заходів партійних, радянських і каральних органів проти населення західних областей Української РСР під час здійснення політики колективізації у 1944–1953 рр. Відповідно до мети основна увага була зосереджена на вирішенні наступних **завдань**: дослідити безпосередній механізм терору проти селян, невдоволених насадженням колгоспної системи; висвітлити процес «розкуркулення», розкрити сутність і визначити масштаби депортацій населення західних областей України до віддалених районів СРСР.

Незважаючи на тяжкі умови повоєнного часу, в Західній Україні радянські державні органи почали відновлювати колгоспи одразу після припинення військових дій. Але помітних позитивних результатів відразу не було досягнуто. В західноукраїнському регіоні радянській владі майже не вдалося розколоти селянство за класовим принципом, створити «актив», руками якого насаджувалася колективна система господарювання в східних областях. Тому, при здійсненні колективізації державні органи наражалися на опір західноукраїнського селянства в цілому [16, с. 9].

Форсування суцільної колективізації в західних областях України розпочалося з 1947 р. На цей час було ліквідовано більшість загонів УПА та мережа ОУН і значно зріс тиск каральних органів на селян–одноосібників, які підтримували націоналістичне підпілля. Слід зауважити, що умови боротьби проти збройних формувань ОУН–УПА де в чому полегшували завдання державних органів на шляху колективізації, бо розв'язували їм руки. Найменше невдоволення селян колективізацією кваліфікувалося як «прояви націоналізму» [16, с. 10].

З небажанням селян вступати до колгоспів влада боролася як економічними, так і позаекономічними методами. 3 червня 1947 р. Рада Народних міністрів УРСР прийняла постанову «Про порядок заготівлі сільськогосподарської продукції в куркульських господарствах Львівської, Станіславської, Дрогобицької, Тернопільської, Рівненської, Волинської і Чернівецької областей», відповідно до якої збільшувались на 50% норми поставок сільськогосподарської продукції і водночас зменшивши термін їх виконання на 1–3 місяці [6, с. 393]. 23 серпня 1947 р. Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову «Про оподаткування сільських господарств західних областей УРСР», згідно з якою на господарства з прибутком 10 тис. крб. встановлювалися надбавки до податку в розмірі 50%, до 15 тис. – 75%, понад 15 тис. – 100%. У тому ж 1947 р. з'явився указ Президії Верховної Ради СРСР «Про державний податок на кон'юнктурні прибутки куркульських господарств західних областей УРСР». Податок встановлювався у розмірі 1000 крб. з кожного гектара землі [3, с. 3].

Нерідко для того, щоб змусити селян подавати заяви до колгоспів більшовики влаштували демонстраційні страти «буржуазно-націоналістичних елементів» та «ворогів народу». Так, влітку 1948 р. в Колківському районі Волинської області, всіх селян, які відмовлялися вступити до колгоспу, зганяли у підвал біля сільради с. Комарово. Уночі почергово заводили в приміщення сільради і розпочинали екзекуції селян «...піднімали на руках ввєрх і кидали на підлогу, або поставлену лаву. Окремим селянам (Ф. Гоголовському і Д. Аршуліку) одягали на голову відро і бочку й били по ньому. Селянина М. Бордюка один із уповноважених цієї групи – Синяков (зав. шляховим відділом) бив ніжкою лавки. Селянина П. Будя побили до втрати свідомості, після чого сунули йому в руку олівець і, взявши його руку в свою, Синяков підписав заяву про вступ у колгосп» [8, с. 86].

У с. Мужилівчї зігнали людей до приміщення розбираючи догола і всіляко знущалися з них. Г. Дзюбі зломилї руку і ребро, до кровї побили І. Бубїся та П. Мїся, Е. Буховї перев'язали дротом уста та непритомного викинули на дорогу. Так селян – одноосібників «переконували» у перевагах колгоспного господарювання [12, с. 25].

У с. Самушин Заставнянського району лейтенант МДБ Вередніков ходив вулицями бив громадян і говорив: «Якщо не подаш заяву до колгоспу, то я тебе заарештую». Протягом грудня 1947 р. у с. Стара Жучка Садгїрського району органи МДБ заарештували понад 50 осіб, з яких половину звільнили за умови, що вступлять до колгоспу [7, с. 213, 214].

Жорстоко поводитися радянські чиновники з жінками. Частими були випадки, коли жїнок нещадно били, штовхали. Коли ж бїйки не допомагали, виводили оголених у двір і залишали стояти по двї години на сильному морозї. Домаха Остап'юк, будучи вся синя від побоїв, таки відмовилася підписувати заяву до колгоспу. Тодї радянські карателї силою запхали їй в руки олівець і самї її рукою поставили хрестика на заявї [12, с. 24].

Мали місце численні порушення з боку радянської влади при проведенні хлібозаготівель. 14 серпня 1947 р. начальник Глинянського райвідділу МДБ майор Дрига надїслав начальнику Управління МДБ у Львівській області Воронїну спецповідомлення «Про порушення соціалїстичної законності працівниками радянських установ Глинянського району». У ньому повідомлялося, що вранці 14 серпня до райвідділу МДБ прийшла група селян с. Лагодів, які заявили, що в ніч з 13 на 14 серпня їх побили районні працівники, задїяні у хлібних заготівлях. Група уповноважених Глинянського райкому КП(б)У на чолї з заступником уповноваженого Міністерства заготівель у Глинянському районї Шаршуковим в станї сильного алкогольного сп'яніння зайшли до хати трьох десятників села та подалися з ними збирати по селї хліб. В результатї, 15 селян отримали травми. Зокрема, Д. Лабї побили ноги,

а дружинї залїзничника Окуня відбили нирки [11, с. 181].

Селянка В. Брислав із с. Михайлівка Кельменецького району Чернівецької області згадувала: «Під час хлібозаготівель хліб забирали силою. Прийшло до нас 10 чоловік (стрибків), зламали колоду, забрали пшеницю, соняшник... Тих, хто не хотїв віддавати хліб, вели до сільради і зачиняли в спеціальній кімнатї. На підлогу наливали води. І людина не могла сісти. І так стояла до тих пір, поки не зізнавалася, де в неї є ще трошки хліба». П. Чабан із с. Новоселиці Кельменецького району Чернівецької області свідчила: «Вбили біля мене жїнку, бо та не давала забрати від дїтей хліб» [2, с. 25].

Поряд з індивідуальним терором, загопи НКВС знищували хутори, мешканці яких найбільш затято виступали проти колективїзації. 12 серпня 1950 р. з'явилася постанова Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У №2467 «Про зселення у колгоспні села дворів колгоспників, а також дворів одноосібних господарств і інших не членів колгоспів, розташованих на громадських землях колгоспів у Волинській, Дрогобицькій, Львівській, Рівненській, Станїславській, Тернопільській, Чернівецькій і Ізмаїльській областях УРСР» [3, с. 14].

Протягом 1950–1952 рр. з батьківської землі було зігнано 91226 власників хутірських господарств, з них 69245 розселили в західних областях, 21581 – у південному регіонї України, а деяких депортували у Сибїр [18, с. 854].

Про методи, які практикувалися для зселення хуторян, дізнаємось із доповідної записки голови Президїї Верховної Ради УРСР М. Гречухи першому секретаревї ЦК КП(б)У Л. Мельникову від 24 червня 1951 р. У нїй йдеться про насильницьке зселення жителїв хутора Яцулі Літвицької сільради Дубровицького району Рівненської області, до чого їх брутально спонукали представники місцевої номенклатури. 28 травня 1951 р. на хутір Яцулі приїхали голова колгоспу ім. Чапаєва Білий та завідуючий сільгоспвідділом Дубровицького райвиконкому Кот. Зайшовши в двір до одноосібника А. Стасюка, Білий запропонував йому негайно переселитись у с. Літвиця, а також заплатити за випас коня на колгоспному полі. У відповідь Стасюк заявив, що буде переселятись разом зі всіма жителями хутора. Після цього Білий з нецензурною лайкою увїйшов до Стасюка в хату, розламав сокирою піч, побив вікна, зруйнував частину стелї і пішов [3, с. 16].

Колективїзація супроводжувалася «розкуркулєнням». У серпні 1947 р. до так званих «куркульських господарств» було зараховано 16 374 господарства, у т.ч.: у Волинській області – 3941, Рівненській – 2235, Тернопільській – 2209, Львівській – 2176, Закарпатській – 1920, Станїславській – 1645, Дрогобицькій – 1419, Чернівецькій – 877 [6, с. 393].

Насправді «куркульські» господарства самочинно визначали працівники НКВС, голови сільських рад, секретарї партійних осередків та сільські активїсти і тут певною мірою

виявлялося свавілля партійно–радянського апарату та абсолютна незахищеність селянина. Так, наприклад, 11 липня 1947 р. сільрада с. Бірки Любомильського району в присутності секретаря райкому КП(б)У Є. В. Молочаєвої склала списки «куркульських господарств», за які проголосували 26 місцевих активістів. Наступного дня аналогічні списки на 104 особи за підписом голови райвиконкому М. І. Фоміна та секретаря райкому В. П. Запорожченка були затверджені в районному масштабі. Після цього, усіх вказаних «куркулів» депортували до Сибіру, а їхнє майно перейшло до щойно створених колгоспів [19, с. 195].

Щоб зламати опір місцевого населення та позбавити український визвольний рух підтримки радянська влада широко застосовувала депортації. Ю. Сливка зазначає: «Насаджуючи тоталітарний режим у Західній Україні, радянські органи, поряд із масовими ув'язненнями та розстрілами, в особливо широких масштабах застосовували метод примусової депортації, тотального очищення території Західної України, навколо якої вже тривалий час створювався образ форпосту українського буржуазного націоналізму». Вже з початку 1946 р. із Самбірського району вивезено 38 родин, Комарнівського – 50; виселенню підлягали цілі хутори та присілки біля сіл Новошичі (Дрогобицький район), Которини, Монастирець, Буянів, Чергіж, Корчівка (Жидачівський район). У процесі примусової депортації повністю виселялися села, з лиця землі зникали цілі населені пункти [10, с. 370].

Зважаючи на масовість спротиву компартійній владі, контингент висланих і масштаби депортацій постійно збільшувались. Згідно постанови Ради Міністрів СРСР від 10 вересня 1947 р. «Про виселення із західних областей УРСР членів родин оунівців», було проведено найбільшу акцію з депортації західноукраїнського населення під назвою операція «Захід». Для проведення депортації залучили близько 15 тис. співробітників каральних органів, танки та бронетехніку. Було вислано близько 77 791 осіб. Більшість депортованих були селянами. 15 жовтня 1947 р. ЦК КП(б)У і Рада Міністрів УРСР прийняли таємну постанову «Про порядок використання земель і майна, залишеного після виселення сімей націоналістів і бандитів». Майно виселених розграбували, або передали в державну власність [14, с. 3].

Значний інтерес викликає доповідна записка Дрогобицького обкому КП(б)У від 27 жовтня 1947 р. «Про виселення сімей активних учасників оунівсько–бандитського підпілля». У ній наведено докладну соціально–політичну характеристику депортованих, підтверджено антинародну й антиукраїнську суть дій радянської влади на західноукраїнських землях. Серед виселених заможні селяни, так звані «куркулі» склали 432 родини (1 459 осіб), середняки – 3 146 сімей (10 182 особи), бідняки – 792 сім'ї (2 458 осіб), колгоспники – 6 родин (20 осіб), службовці – 53 родини (156 осіб) та робітники – 78 родин (99 осіб) [15, с. 285].

Операція «Захід» значно прискорила процес колективізації на західноукраїнських землях. Зокрема, в с. Топорівка Садгирського району на наступний день після виселення 411 сімей вступили до колгоспу. В с. Ленківцях подали заяви в колгосп 50 сімей, в с. Шубранці – більше 60 сімей. В Заставніському районі в наступні після проведеної операції дні було організовано 5 колгоспів в селах Кучурів Малий, Самушино, Добринівці, Хрещатик. При цьому, в документах зазначається, що ті, хто вступали в колгоспи, заявили, що «вступати раніше вони не могли, оскільки оунівці погрожували розправою всім, хто вступить до колгоспів» [1].

12 серпня 1949 р. була прийнята постанова Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У «Про переселення колгоспників і одноосібних селян у колгоспи і радгоспи південних областей УРСР», відповідно до якої для переселенців у південні області передбачалася низка пільг. Зокрема, вони на 2 роки звільнялися від грошових податків і страхових платежів, а також їм списувалася заборгованість по цих платежах за минулі роки, видавалася допомога у розмірі 700 крб. на голову сім'ї і 250 крб. на кожного члена сім'ї, надавалися кредити [3, с. 10].

У квітні 1951 р. Дрогобицький облвиконком ухвалив: «З метою очищення населених пунктів від куркульських родин, які вороже поставились до колгоспів, вислати за межі області 19 родин». Таким чином, було виселено 75 осіб із Рудківського, Дрогобицького, Жидачівського, Славського, Нижанковицького, Боринського, Самбірського, Нижне–Устрицького, Стрілківського і Сколівського районів. Цебули заможні селяни, що мали власні потужні господарства (8–12 га землі, 3–5 коней і 3–8 корів), які не хотіли вступати до колгоспів, надавати нажите багатолітньою працею майно [15, с. 284].

Форсовані й насильницькі методи колективізації досить швидко принесли більшовикам бажані результати. У січні 1949 р. у Волинській області колгоспи об'єднували 80% усіх селянських господарств. Станом на 1950 р. було колективізовано 91% господарств у Чернівецькій області, 37,6% – у Станіславській, 50,1% – у Львівській, 64,2% – у Тернопільській, 65,9% – у Закарпатській, 67,3% – у Рівненській, 84,4% – у Дрогобицькій. На початок 1952 р. у західному регіоні України було колективізовано 95,2% господарств [17, с. 125].

Таким чином, колективізація в західних областях Української РСР проводилася насильницькими методами і супроводжувалася масовими репресіями проти селян. Повоєнні депортації на західноукраїнських землях мали «антинаціоналістичне» забарвлення. Примусові виселення населення західноукраїнських земель пришвидшили колективізацію, підірвали соціальну базу українського руху Опору, змінили етнічну та соціальну структуру регіону.

Список використаних джерел

1. 'Операція «Запад» на Західній Україні у жовтні 1947 року'. [online] Доступно: <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=299>.

2. Василенко, СМ., 'Повоснні репресії проти селян України (1944–1953 рр.)' с.22–28.
3. Відп. ред. Солдатенко, ВФ., 2014. 'Реабілітовані історією. Рівненська область', Кн.4, Рівне, 572 с.
4. Відп. ред. Тронько, ПТ., 2008. 'Реабілітовані історією. Тернопільська область', Кн.1, Тернопіль, 728 с.
5. Відп. ред. Кугутяк, МВ., 2011. 'Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ ст.', Т.2, Кн.3, 769 с.
6. Відп. ред. Смолій, ВА., 2006. 'Історія українського селянства: Нариси в 2–х т.', Т.2, Київ, 653 с.
7. Відп. ред. Тронько, ПТ., 2007. 'Реабілітовані історією. Чернівецька область', Кн.1, Чернівці, 598 с.
8. Відп. ред. Тронько, ПТ., 2010. 'Реабілітовані історією. Волинська область', Кн.1, Луцьк, 776 с.
9. Гавур, ВА., 'Повсякдення західноукраїнського селянина у повоснні роки (1945–1954)', 15 с.
10. Ільницький, В., 'Форми та методи боротьби радянських репресивних органів проти підпілля у Дрогобицькій окрузі ОУН (1945–1952)', с.366–375.
11. Ішук, О., Ніколаєва, Н., 'Ставлення українського населення до діяльності ОУН і УПА у 1943–1955 рр.', с.167–211.
12. Леміш, Ю., 1953. 'Колгоспне рабство', 162 с.
13. Надольський, ЙЕ., 2008. 'Депортаційна політика сталінського режиму в західних областях України (1939–1953 рр.)', Луцьк, 251 с.
14. Носенко, МВ., 'Депортації «ворожих родин» як форма державного терору в Україні (1920–1950–ті рр.)', 5 с.
15. Патер, ІГ., 2013. 'Репресії та депортації населення Західної України у 1940–х роках', *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки*, №11, с.279–290.
16. Рубльов, ОС., Черченко, ЮА., 1990. 'Згадка про сумні роковини', 21 с.
17. Сеньків, МВ., Рожик, НС., 2015. 'Західноукраїнське село: колективізація селянських господарств (1944–1952 рр.)', *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Історія та археологія»*, №23, с.117–125.
18. Сергійчук, ВІ., 1998. 'Десять буремних літ. Західноукраїнські землі 1944–1953 роках. Нові документи і матеріали', Київ, 944 с.
19. Трофимович, В., 'Збройне протистояння радянського режиму і повстанського підпілля на Любомльщині 1944–1952 рр.', *Наукові записки. Серія «Історичні науки»*, №17, с.186–199.
20. Ільницький, В., 'Formy ta metody borot'by radyans'kykh represyvykh orhaniv proty pidpillya u Drohobyts'kiy okruzi OUN (1945–1952) (Forms and methods of fight of soviet repressive organs are against an underground in Drohobych neighbourhood of OUN (1945–1952))', s.366–375.
21. Ishchuk, O., Nikolayeva, N., 'Stavlennya ukrayins'koho naselennya do diyal'nosti OUN i UPA u 1943–1955 rr. (Attitude of the Ukrainian population is toward activity of OUN and UPA in 1943–1955)', s.167–211.
22. Lemish, Yu., 1953. 'Kolhospne rabstvo (Of a collective farm slavery)', 162 s.
23. Nadol's'kyi, Ye., 2008. 'Deportatsiyna polityka stalins'koho rezhymu v zakhidnykh oblastiakh Ukrayiny (1939–1953 rr.) (Migrant politics of the Stalin mode is in the western areas of Ukraine (1939–1953))', Luts'k, 251 s.
24. Nosenko, MV., 'Deportatsiyi «vorozhykh rodyn» yak forma derzhavnoho teroru v Ukrayini (1920–1950–ti rr.) (Deportations of «hostile families» as form of state terror are in Ukraine (1920–1950))', 5 s.
25. Pater, IH., 2013. 'Represiyi ta deportatsiyi naselennya Zakhidnoyi Ukrayiny u 1940–kh rokakh (Repressions and deportations of population of Western Ukraine are in 1940th)', *Visnyk L'vivs'koyi komertsiyanoi akademiyi. Seriya : Humanitarni nauky*, №11, s.279–290.
26. Rubl'ov, OS., Cherchenko, YuA., 1990. 'Z-hadka pro sumni rokovyny', 21 s.
27. Sen'kiv, MV., Rozhyk, NS., 2015. 'Zakhidnoukrayins'ke selo: kolektyvizatsiya selyans'kykh hospodarstv (1944–1952 rr.) (Western Ukrainian Village: collectivization of peasant farms (1944–1952))', *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya «Istoriya ta arkhеологія»*, №23, s.117–125.
28. Serhiychuk, VI., 1998. 'Desyat' buremnykh lit. Zakhidnoukrayins'ki zemli 1944–1953 rokakh. Novi dokumenty i materialy (Ten stormy years. Western Ukraine 1944–1953. New documents and materials)', Kyiv, 944 s.
29. Trofymovych, V., 'Zbroyne protystoyannya radyans'koho rezhymu i povstans'koho pidpillya na Lyuboml'shchyni 1944–1952 rr. (The armed opposition of the soviet mode and insurgent underground is on Lyuboml'shchyniof 1944–1952)', *Naukovi zapysky. Seriya «Istorychni nauky»*, №17, s.186–199.

* * *

References

1. 'Operatsiya «Zapad» na Zakhidniy Ukrayini u zhovtni 1947 roku'. [online] Dostupno: <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=299>.
2. Vasylenko, SM., 'Povoyenni represiyi proty selyan Ukrayiny (1944–1953 rr.) (Post-war repressions are against the peasants of Ukraine (1945–1953))' s.22–28.
3. Vidp. red. Soldatenko, VF., 2014. 'Reabilitovani istoriyeyu. Rivnens'ka oblast' (Rehabilitated by history. Rivne area)', Kн.4, Rivne, 572 s.
4. Vidp. red. Tron'ko, PT., 2008. 'Reabilitovani istoriyeyu. Ternopil's'ka oblast' (Rehabilitated by history. Ternopil area)', Kн.1, Ternopil', 728 s.
5. Vidp. red. Kuhutyak, MV., 2011. 'Ukrayins'kyi natsional'no-vyzvol'nyy rukh na Prykarpatti v XX st. (Ukrainian national liberation motion is on Prykarpattia in XX century)', T.2, Kн.3, 769 s.
6. Vidp. red. Smolii, VA., 2006. 'Istoriya ukrayins'koho selyanstva: Narysy v 2–kh t. (History of the Ukrainian peasantry: Essays are in 2 t.)', T.2, Kyiv, 653 s.
7. Vidp. red. Tron'ko, PT., 2007. 'Reabilitovani istoriyeyu. Chernivets'ka oblast' (Rehabilitated by history. Chernivtsi area)', Kн.1, Chernivtsi, 598 s.
8. Vidp. red. Tron'ko, PT., 2010. 'Reabilitovani istoriyeyu. Volyns'ka oblast' (Rehabilitated by history. Volyn area)', Kн.1, Luts'k, 776 s.
9. Havur, VA., 'Povsyakdennya zakhidnoukrayins'koho selyanyna u povoyenni roky (1945–1954) (A daily occurrence of peasants of Western Ukraine is in post-war years (1945–1954))', 15 s.